

nak egyik nyelvi emléke. Ehhez szó sem férhet. Azonban nézetem szerint kissé elhamarkodott az a reávonatkozó állítás, melyet először a Nyr. XLII, 383—84 (másodszer és remélhetően utóljára Nyr. LVII, 4) olvashatni, hogy t. i. a *kaszabol* igének folklór-értéke van, mert beszédes tanúja a kegyetlenkedő török uralomnak.

Ha a *kaszab* szó a törökségben valamiféle katonát jelentett volna, akkor a belőle származó *kaszabol* (*le-, fel-, össze- és össze-visszakaszabol*) igét valóban kapcsolatba lehetne hozni a hajdani török uralom kegyetlenkedéseivel. Azonban csak 'metzger, fleischhauer' volt a jelentése, tehát jámbor polgári foglalkozás neve volt a törökök nyelvében (máig is az), mi sem vehettük át tőlük más értelemben, ennél fogva címül írt igei származéka sem jelenthetett mást, minthogy *kaszab*, vagyis 'mészáros' módjára működik. És ahogy a szláv *mesarü* > magy. *mészár* > *mészár* (> *mészáros*) alapszóból származó *mészárol* (a régi nyelvben *felmészárol* és *lekonzol*, a maiban *lemészárol* és *felkonzol*) szavunkról még soha senkinek sem jutott eszébe, hogy belőle a szlávok kegyetlen hajlamaira következtessen, vagy amint a német eredetű *hentes* szóval kapcsolatos *hentesel* 'disznót vág' és 'öl' igénk, valamint a szintén német származású *gyilkol* és *hóhérol* szavakból képzett *gyilkol* (*le- és felgyilkol*), *hóhérol* (*le- és felhóhérol*) igéink sem tanúskodnak a régi germánok vérszomjáról: épp oly kevésbé lehet és szabad a *kaszab* > *kaszabol* szavakról elmélkedve ilyenfelé állítani az egykori török uralomra vonatkozóan.

Abban igazat kell adnunk a fent idézett cikkek szerzőjének, hogy vannak okirat-értékű szavak (vö. Nyr. LVIII, 4). Valamint *Hunfalvynak* is igaza van abban, hogy a szavak többet bizonyítanak, mint a krónikák. Csakhogy szavainknak ezt a becses tulajdonságát nem szabad sem felületesen, sem a krónikás naiv hiszékenységével vizsgálgatnunk, mert akkor vizsgálódásunk eredményének könnyen füstbe megy a — tudomány-értéke.

Csefkó Gyula.

Daku, daku — ködmen.

Ez a különös hangzású szó, mely közbeszédben ma már ritkán fordul elő, úgy látszik az Alföld kun vidékein és ezek szomszédságában él. *Szinnyei* Tájiszótára szerint ködmenféle felöltöt, ködment jelent. Hogy *formája-szabása* szerint egészen pontosan mi volt, vagy micsoda ma a daku, vagy a dakuk, nem tudjuk. Csupán annyi kétségtelen, hogy régebben juhbőrből készült. Egyik bemondás szerint újjas, a mai ködmennél jóval hosszabb, tehát testhez szabott dolmány, másik szerint bundaféle, hosszú, nagy télikabát. (Az adatokat l. a Magyar Nyelvőr-ben.) Némelyik tudósító azt mondja, hogy újabban (!) *daku* v. *ködmen* „mindegy“, másik pedig, hogy *dóka* (dókány) és *daku* is mindegy.

Daku is, *Dóka* is közönséges családnév, mégpedig éppen a Kunságban és Jászságban, tehát az OklSz.-ban említett szegedi *Dóka* személynév csakugyan „ide tartozhatik“ (l. Etym. Sz.: *dóka* a.) Egy *Dako* és *Doka* nevű embert a Zichy-Oklevéltár Mutató-jában is találunk a XIV. sz. végéről.¹

¹ Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy *daku* és *dóka* ugyanaz a szó.

Tudjuk, hogy *dolmány* szavunk (korábban *doloman* és *dolama*) török eredetű, az oszmánli *dolama*, *dolaman* szóból (igéje *dolmak* 'betakarni', v. ö. ehhez, hogy a kaukázusi *burka* — tárgyilag megfelel a mi bundánknak, — a török *burmak* 'betakarni' szóból való). Valószínű, hogy török eredetű a *ködmen* (délszlávok közt *ketmen*) szavunk is. *Vámbéry* a kirgiz *ketpen* szóból származtatja (Török faj 352). Igéje talán *kedmek* 'ruhát fölvenni', (*Mahmud al Kasgari Szótára*)². Magyar történeti adat: „unam vestem *turcicam* vulfo aba *kejdmén* (így) vocatam. A ködmen azonban aligha lehet oszmán eredetű (talán inkább kun, vagy honfoglaló hozomány), mert az OklSz. már 1317-ből említ egy Petrus dictus *Kudmenus-t* (= Küidmenüs).³

Daku „alföldi tájszavunk“-kal az Etym. Sz. is foglalkozik. Ezt írja róla: Eredete nincs tisztázva. Hasonló szavak, amelyek azonban a magyar szóval aligha vannak közvetlen kapcsolatban: c s a g. *daku* 'ein pelz mit den haaren nach aussen', m o n g. *daxo* 'ein umgekehrter pelz mit auswendiger haarseite' m a n d z s u *daxó* 'pelzüberrock' s z i b é r i a i o r o s z *dócha*, *dachá* 'der pelz (mit nach aussen gekehrten haar)'.⁴

Nyelvtudósaink, amint látjuk, fölötte óvatosan nyilatkoznak címűtett szavunk eredetéről, jóllehet adataik tárgyilag megegyeznek a miénkkel, mert azt is föl kell tennünk, hogy valamikor a mi bőrdakunk is szőrével kifelé volt fordítva, mint a guba, vagy esős időben a bunda is.

Ezekhez az általuk felhozott s népileg és területileg távolesó adatokhoz egy, területileg és történeti néprajzilag is közelebb fekvő valószínű analógiát óhajtunk ideállítani *Pallas* ismert nagy munkájából (Phys. Reise durch verschied. Provinzen d. Russischen Reiches im 1768 u. 1769, zweite Auflage, St. Petersburg p. 389). Itt a Jajk (Ural) síkságán tanyázó kazak-kirgizeket írja le a tudós utazó s *nyári viseletükről* ezt mondja: „A szolganép és szegénység gúnyája az antilópok nyári gereznájából készül, a melyet szőrével kifelé fordítanak. Az ilyen kabát neve *jirgak*. Valamivel előkelőbb, de igen általános az ú. n. *daka*. Ezt különböző színű vetélt csikóbőrből varrják össze olyanformán, hogy a hát közepén és a két vállon a sőrényt a varrásba ékességnek beiktatják“. Leírásához két gyöngé képet is rajzoltatott, de annyi mégis megállapítható belőlük, hogy a kirgiz *daka* félszárig érő, derékban szabott (!), de alkalmasint egyenes hátú, szűkűjjű kabát, vagy kabátféle. Hordanak aztán még szőrtelen kecskebőrből készült *kasan-t* is. Alsóruhájuk hosszú nyitott gyapotkabát és vászoning.⁴

Mi természetesen föltételezzük, hogy a kirgiz *daka* ugyanaz a szó, mint a magyar *daku*, vagy, minthogy ezt bizonyítani nem tudjuk, azt mondjuk, hogy hasonlít hozzá. De ennek ellenére is újra ismételjük, hogy az talán mégsem véletlenség, hogy mindkét szó bőrből készített

² *Bunda* és *ködmen* nevű prédiomok voltak Komárom megyében.

³ Utólag látom, hogy ebből az igéből származtatja Gombócz is (M. Ny. XII. 1.) (a forrást hamarjában nem találok jegyzeteim közt). Lehetséges, hogy e helynevek ezekkel a szókkal függenek össze, ellenben a Vár. Reg.-ban említett bihari *Dolman* és a szepesi várral együtt szereplő *Dolmán* már aligha. (I. N. és Ny. 1929. 40).

⁴ *Vámbéry* is azt mondja (i. m. 375), hogy a nyers és kikészített állatbőrökből csinált ruhadarabok sokkal gyakoribbak náluk, mint a turkománoknál, mert nemcsak a bőrnadrágok vannak használatban, hanem a csikónak fényes bőre is szolgál felöltő gyanánt, melyen a farkat (!) ékességül meghagyják. *Schwarz* is írja a turkesztáni nomád kirgiz-kaizakokról (Turkestan, 1900. 98), hogy télen tetőtől talpig kifordított szőrű lóbőrökben járnak.

felsőruhát jelent (hogy valamikor nálunk is csinálhattak csikóbörből dakut, nagyon valószínű) s a *daku* olyan területen és nép körében él (kirgizek tudvalevőleg a Volga jobbparti pusztáin is laknak), melyhez az ősmagyaroknak vagy legalább is a kunoknak föltehetőleg volt valami közük.

Ruházati szavakat vett át az ősmagyarság a törökségtől (*Gombóc*), nem lehetetlen tehát, hogy ezt is.

Ezért érdekel bennünket a *daku* s ezért kellene minden adalékot összegyűjteni róla, amíg nem késő.⁵ Hisszük, hogy a nyelvészetnek is lesz mondanivalója róla.

Bátky Zsigmond.

Az utca kapitányok Debrecenben.

Az *utca kapitány* hivattalal foglalkozik a N. és Ny. 1929. 1. és 2. számában Szendrey Ákos és Horgász Pál. Ezúttal megkísérlek néhány felvilágosító adatot közölni Debrecen közigazgatási életében évszázadokon keresztül olyan fontos szerepet játszó hivatalról és az alá rendelt *tizedesi* és *tíz házgazda* intézményről.

Zoltai Lajos Debrecen állapotáról írván az *utcaszer* intézményével hozza kapcsolatba az utca kapitányi intézményt, felsorolja sokféle közigazgatási és közrendészeti tevékenységét a török hódoltság alatt.¹ Az utca kapitányok állítják elő a társzekereket, az élést, hetiszereket. Jókban tartják a hidakat, a pallókat, ánkokat, kapukat. Fizetik a kapuőröket, sorompósokat. Felügyelnek az *utcaháza*-ra, és az őrző házra. Az utcák tűzoltószerei felügyeletük alatt vannak. Ellenőrzik: van-e minden háznál a kút mellett vízzel telt hordó (*kapitány viz*), van-e létra, csáklya. Az utca kapitányok kaszáltatnak, boglyáztatnak az utca kertjében, az utca bikája, ökre, lova számára. Fogadják a pásztorokat stb., stb. Zoltai a XVII. században minden utcában 2—2 kapitányt talált. Fizetése Csapó utcában a kettőnek 33 frt 69 kr. volt.

Debrecenben egy utca alatt egy kerületet értettek. Debrecen város múzeuma őrzi a Csapó utcai gazdaság (I. kerület) könyvét, mely 1833-tól van meg benne és részletesen le van írva az utca kapitány és alantasainak választása és ténykedése.

E könyvből megtudjuk, hogy a XIX. sz. elején már minden utcában egy utca kapitány van. Minden év november 2-án az *utca senator* felhívására az *utca küldöttsége* választja egy évre. Csapó utca küldöttsége ez időben 40 tagú volt.

Az állandó hadsereg és állandó adó behozatala óta főgondja volt a katonai elszállásolás és adóbeszedés, illetve a polgárok adóbirásának megvizsgálása, amit „*tehettség összevétel*”-nek neveztek.

⁵ Zelenin is azt mondja (Russische Volkskunde 1927, 219), hogy ilyen egyenes hátú, kabátszabású ruhákat az Uralvidéken és Szibériában az oroszok kecske-, szarvas- és kutyabörből is csinálnak, a szőrt kifelé fordítják, s nevük *docha*, *jaga* és *ergak*. A három névből kettővel már Pallasnál találkoztunk. Általában a délorosz népviselet szokászete hemzseg a török szótól. *Ráday Pál*, aki 1709—1710-ben járt Benderben tatár követségben, azt jegyzi föl, hogy tele van a vásár, ködmönös tatárral. (Tud. Tár. 1841. 185). Kár hogy többet nem mond róluk: Hogy a timár- és szűcs-munkának (mindkettő török szó), a törökfajú népek jeles mesterei voltak, köztudomású.

¹ Zoltai Lajos: Debrecen a török uralom végén. Debr. 1905. 96, 159 ll.